

**ПЕРИФЕРИЯ ИЛИ ПОЛУПЕРИФЕРИЯ? КОГА БЪЛГАРСКИТЕ
ЗЕМИ СА ВКЛЮЧЕНИ В СВЕТОВНИЯ КАПИТАЛ?**

**PERIPHERY OR SEMI-PERIPHERY? WHEN WERE
THE BULGARIAN LANDS INCLUDED IN THE WORLD-
ECONOMY?**

**Александър ЗЛАТАНОВ
Aleksandar ZLATANOV**

DOI: 10.61836/QWYE5768

Received: 1.08.2023
Available online: 21.11.2023

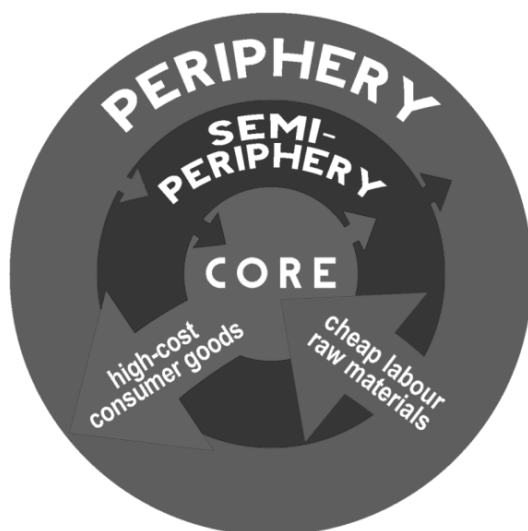
***Abstract:** The paper aims to review several perspectives on when and how the Bulgarian lands (Ottoman Rumelia) were integrated into the world system of capital? And in what capacity – as periphery, semi-periphery, or something else? For this purpose the prism of the so-called world-system analysis will be used. World-systems theory was developed in the early 1970s by the American sociologist and historian Immanuel Wallerstein (1930 – 2019). The theory was influenced by various world-renowned scholars such as C. Polanyi, N. Kondratiev, I. Prigozhin, A. Smith, J. Schumpeter, etc., but above all by the tradition of the French Annales School and Braudel's concept of the „longue durée“. In 1976 Wallerstein founded the „Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems and Civilizations“ at Binghamton University, which with its academic journal „Review“, became the most influential intellectual centre for the application of world-system analysis.*

At the end of the 1970s, Wallerstein posed for the first time the research questions: when exactly and how was the Ottoman Empire incorporated into the system of global capital? Was this incorporation a singular event, or were the different regions of the empire – Rumelia, Anatolia, Syria, Egypt – incorporated at different times? A few years later, from the early 1980s, Wallerstein, and his collaborator Reşat Kasaba, answered these questions by placing the full incorporation of the Ottoman Empire into world-economy in the period 1750–1839. By reviewing Wallerstein and Kasaba's main arguments, as well as the data and research that has accumulated, we will try to find out whether their claims are still valid today or need some refinement?

Key words: World-economy, World-system analysis, Capitalist core, Ottoman Empire, Ottoman Rumelia, Bulgarian lands, 19th century

JEL: N13, N15, N73, N75, N93, O11, O13, O14

Статията цели да направи преглед на няколко гледни точки кога и как българските земи (Османска Румелия) се интегрират в световната система на капитала. И в какво качество – като периферия, полупериферия, или нещо друго. За целта ще се използва призмата на т.нар. теория или анализ на световните системи. Терминът на английски *world-system theory*, *world-system analysis* може да преведем освен като *теория на световните системи*, също и като *теория на свят-системата*. Най-кратко казано, това означава световен капитал или световна икономика (географски ареал) с междурегионално и транснационално разделение на труда, където тече значителна обмяна на основни и жизненоважни стоки, плюс капитали и труд. Най-характерната черта на тази система освен разделението на труда е, че тя не е ограничена от единна политическа структура, а съдържа множество държавни, политически и др. структури, които функционират чрез капиталистически начин на производство. Непрестанното натрупване на капитал направлява самата система. По този начин световният капитал разделя света на ядро, полупериферия и периферия (Wallerstein, 2004, pp. 23–41; Wallerstein, 2011, pp. XVII–XXX) (Вж. Фиг. 1):

Фиг. 1. Разделението на света през призмата на световните системи¹

Теорията за световните системи е разработена в началото на 70-те години на XX в. от американския социолог и историк Имануел Уолърстийн (1930 – 2019) (Wallerstein, 1974, 1979, 1980, 1989, 1990, 2004, 2011). Теорията е повлияна от различни световноизвестни учени като К. Полани, Н. Кондратиев, И. Пригожин, А. Смит, Й. Шумпетер и др., но в най-голяма степен от традицията на френска-

¹ Mirkyton, CC0, via Wikimedia Commons.

та школа „Анали“ и концепцията за „дългото време“ на Бродел. Така през 1976 г. в Бингъмтанския университет Уолърстийн основава „*Център Фернан Бродел за изучаване на икономиките, историческите системи и цивилизации*“, в който привлича известните учени Джовани Ариги (1937 – 2009), Терънс Хопкинс (1928 – 1997) и др. Оттам насетне „Центърът Фернан Бродел“, заедно със своето научно списание „*Review*“, се превръща в най-влиятелното интелектуално и научно средище, развиващо и прилагащо свят-системния анализ.

През 1977 г. в Анкара, на Първия международен конгрес за османска социална и икономическа история, Уолърстийн поставя за първи път изследователските въпроси: кога точно и по какъв начин Османската империя е включена в системата на световния капитал? Това включване единично събитие ли е, или различните региони на империята – Румелия, Анатолия, Сирия, Египет – са включени по различно време? Отговорът, смята Уолърстийн, би се открил в реалните производствени процеси и търговските модели в Османската империя (Wallerstein, 1979, 389–398). Няколко години по-късно, от началото на 80-те години на миналия век, Уолърстийн, заедно със своя сътрудник Решат Касаба, отговарят на този въпрос, поставяйки пълното включване на Османската империя в световния капитал в периода 1750 – 1839 г. (Wallerstein & Kasaba, 1980, pp. 1–38; Wallerstein & Kasaba, 1983, pp. 335–354; Wallerstein, I., Decdeli, H., Kasaba, R. 1987, pp. 88–97). Касаба продължава да работи по тази изследователска проблематика и самостоятелно през 1980-те години, като публикува редица статии и студии, дори смъква горната граница на процеса на включване на Османската империя от 1839 г. на 1820 г. (Kasaba, 1987, pp. 805–847). През 1988 г. излиза и известната му монография „*Османската империя и световната икономика: XIX век*“, където той сваля още повече горната граница до 1815 г. (Kasaba, 1988, pp. 5–35). Оттогава до днес твърденията на Уолърстийн и Касаба, че именно тогава Османската империя е включена в световния капитал, често се повтарят като установен факт. Дали обаче това отговаря на действителността? Внимателният преглед на известните още тогава стопанско-исторически изследвания, както и на натрупаните през последните десетилетия знания, показват, че тези твърдения подлежат на известно прецизиране. Някои изследователи аргументирано поставят под съмнение твърденията на двамата учени и техния подход (Pamuk, 1987, pp. 1–107; Reeves-Ellington, 1999; Faroqhi, 2004, pp. 53–55; İslamoğlu, 2007, pp. 7–96; Eldem, 2006, pp. 305–308).

Ето и някои от основните аргументи на Уолърстийн и Касаба в подкрепа на техните заключения:

1) Рязко увеличаване на търговията и износа от Османската империя от 1750 г. нататък, паралелно със смяната на типа на изнасяните продукти – от завършени (или луксозни) такива към суровини и полуобработени стоки.

В действителност от средата на XVIII в. се наблюдава увеличение в няколко

пъти на изнасяните суровини от Османската империя като памук, коприна и тютюн към капиталистическото ядро (предимно Франция). Опирайки се именно на данните на Брус Макгауън, Уолърстийн и Касаба сякаш пропускат, че той, както и други учени, показват категорично, че по-голямата част от този увеличен износ в последната четвърт на XVIII в. е насочен извън Великобритания и Франция – тоест към Австрия, Холандия, Прусия и Италианския полуостров и пр. (McGowan, 1982, pp. 1–44; Eldem, 2006, pp. 300–335) (Вж. Фиг. 2):

	France	England	Holland	Venice	Austria	Others
1686	1,519,290	4,184,700	3,697,440	246,900		
(per cent)	15.7	43.4	38.3	2.6		
1749–50	2,550,868	595,850	134,164	637,421		
(per cent)	65.1	15.2	3.4	16.3		
1776–78	13,448,791	7,432,045	4,300,901	2,875,279	872,018	861,973
(per cent)	45.1	24.9	14.4	9.6	2.9	2.9
c. 1784						
(per cent)	36.5	9.2	18.3	12.0	24.0	

Note: In 1776–8, 'others' include Sweden, Russia and Leghorn. Sources: for 1686: Archives Nationales (AN), Affaires Etrangères (AE), BIII 241, pièce 12, Etats du commerce des Français, Anglais, Hollandais et Vénitiens à Constantinople, n.d.; for 1749–50: AN, AE, BIII 241, pièce 35, Etat général ou total du commerce des étrangers à Constantinople comparé à celui des Français pendant les années 1749 et 1750; for 1776–8: Archives Départementales des Bouches-du-Rhône (ADBR), 41 E 4, Fonds Ollivier, Cahier de réductions de poids et mesures, opérations de change, etc., n.d.; for 1784: McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe*, p. 28.

Фиг. 2. Дял на големите европейски икономики в Левантийската търговия, 1686 – 1784 г.²

В това време Великобритания започва да внася все по-малки количества османски памук, предпочитайки по-качествените и по-евтини индийски и американски памук като суровина, за разлика от XVII в., когато британците разчитат основно на левантийски памук, изнасян в най-големи обеми от пристанищата в Смирна и Кипър. Редица изследвания на учени като Шефкет Памук, Едем Елдем, Чарлз Исави, Джон Ламп и Майкъл Джаксън, Брус Макгауън и др. показват ясно, че в края на XVIII в., дори в началото на XIX в., световното капиталистическо ядро има нищожна роля, ок. 2–3 %, от общите обеми на производство в международната търговия и в натрупването на печалба за Османската империя (Pamuk, 1987, pp. 1–55; Issawi, 1982, pp. 74–145; Eldem, 2006, pp. 314–335; Lampe & Jackson, 1982, pp. 21–49; McGowan, 1982, pp. 1–44). В началото

² Eldem, 2006, p. 327.

на 1820-те години, регионалната търговия в самата Османска империя, както и търговията ѝ с Русия, Египет и Иран, например, са много по-важни от гледна точка на обема, отколкото търговията с капиталистическото ядро (Pamuk, 1987, p. 8; Pamuk, 2019, p. 115).

Колкото до твърденията на Уолърстийн и Касаба за смяна на типа изнасяни продукти от империята след средата на XVIII в. като елемент от приобщаването на региона към световната икономическа система, тук може да се отбележи, че става дума по-скоро за пропуск. Всъщност се наблюдава смяна на вида експортни суровини от империята на падишаха през XVIII в., а не на преминаване от луксозни стоки към суровини. Известно е, че османският експорт е много разнообразен и се характеризира с различни суровини, идващи от различни краища на империята, които се изнасят с променлив интензитет в различните исторически периоди. Така например през XVI в. основните експортни суровини са зърно и коприна, през XVII в. асортиментът се разширява с мохер, вълна, кожи, текстилни продукти, черен пипер, кафе, килими и мн. др., за да стигнем до големите количества тютюн и памук от XVIII в. насетне (McGowan, 1982, pp. 3–16; Eldem, 2006, pp. 297–305). През XVI – XVIII в. не може да става дума за ограничаване на османския износ само в областта на луксозните стоки.

2) Установяването и разширяването на чифлиците („плантации“), които Уолърстийн и Касаба свързват с увеличаване износ на памук, водещо до появата на мощни „капиталистически“ земевладелци и крепостничество за работниците.

От появата си в началото на XVII в., чифлиците заемат най-голяма площ и размери по западното крайбрежие на Черно море. Наличието на европейски търговци, в това число и нелегални, и близостта до османската столица, чиито нужди са непрестанни, вероятно стимулират още повече този процес. До началото на XVIII в. освен по Черноморското крайбрежие, регионите на Македония и Тесалия се оформят като най-наситени по брой и различни по площ чифлици. Така тези три района в Османска Румелия се превръщат в значителни центрове на чифликчийско земеделие. Все пак чифлиците заемат до 1/5 от орната земя и ангажират до 1/10 от населението в империята. Големината на чифлиците най-често е между 60 и 150 дюнюма³. В никой случай обаче чифлиците не могат да бъдат наречени „плантации“, тъй като те никога не са били засети само с монокултури (като памук или жито), както предполагат Уолърстийн и Касаба. Немалка част от чифлиците включват градини, мандри, ферми за едър и дребен рогат добитък, лозя и пр.

Освен това самите чифлици са обработвани най-често сезонно от селяни, които плащат полугодишен наем, или са изцяло арендувани от селяни. Дори в някои случаи им е изплащано възнаграждение тип „заплата“ (EI 2E, 1991, pp. 32–33;

³ 1 дюнюм = 919,3 кв. м.

McGowan, 1982, pp. 79; İnalçık, 1991, pp. 29–34; Veinstein, 1991, pp. 48–50). Оттам е и невъзможно чифлиците да установяват крепостничество не само защото те не са плантации, но и защото по подразбиране крепостничеството не съществува в Османската империя, поданиците на султана са мобилни, макар и зависими от обработването на земята. Все пак трябва да се отбележат някои специфични изключения, като това на чифлиците на някои еничари в Сърбия или на мюсюлмани в Босна. Накрая, натрупаните изследвания по темата показват, че можем да наречем съществуващите отношения в чифлиците условно „феодални“, но не и капиталистически (Cvetkova, 1960, 171–206; McGowan, 1982, pp. 67–79; Lampe & Jackson, 1982, pp. 33–39; 134–139). Това е така и защото отношенията между платец и получател си остават същите, няма трансформация или реорганизация на труда, няма промяна в статута на поданиците на султана, няма и значително увеличение на производството (Veinstein, 1991, pp. 49–50).

3) Западане на местното производство и занаятчийските еснафи.

Уолърстийн и Касаба твърдят, че през XIX в. местното производство запада в пряко следствие от отслабването на занаятчийските еснафи, унищожаването на еничарския корпус и приемането на Британско-османското търговско споразумение през 1838 г. Еснафите наистина прилагат строги протекционистки мерки, а еничарският корпус е известен поддръжник на протекционизма. До първите десетилетия на XIX в. поради неголемите обеми международна търговия с капиталистическото ядро еснафите остават незасегнати. През този период османската власт подкрепя еснафите, тъй като има нужда да бъдат снабдявани както армията, така и столицата и големите градски центрове. Унищожаването на еничарския корпус, както и скокът на международната търговия през XIX в. започват да оказват влияние върху производствата и вътрешната търговия, свързани с еснафите, стартирайки процес на спад. Този процес е особено изразен в Анатолия, както и в големите градове и османската столица. Централната власт все по-трудно предпазва еснафите от външната конкуренция, но продължава да ги поддържа политически, най-вече в столицата (Ratuk, 2019, pp. 99–100). Добре е да се добави, че подобни процеси протичат и в европейските занаятчийски гилдии из целия континент (Ogilvie, 2019).

Трябва да се подчертае обаче, че тези наблюдения често са базирани на западни съвременници, пътешественици и пр. официални лица, които наблюдават доста откъслечно единствено няколко големи града на империята като Истанбул, Солун, Алепо и др. Доналд Куотарт разсъждава, че в този контекст такъв акцент върху големите градове и техните силни еснафи е опасен, защото тъкмо тези гилдии са най-уязвими от европейската конкуренция. Повечето от тези големи еснафи се намират в големи крайбрежни градове и по този начин са лесна плячка за чуждестранния внос. Старанието на еснафите да поддържат протекционистки мерки води до високи заплати за техните членове, но в контекста на намалява-

щите цени на промишлените стоки през XIX в. тези действия са пагубни за тях. Поради това, че тези големи градски еснафи са с голяма видимост на османската сцена, европейците обобщават тяхната съдба, като я пренасят автоматично като съдба на цялото османско производство. Както правилно отбелязва Куотарт, в тази картина се пренебрегва напълно домашната индустрия в малките османски градчета и селца из провинцията. Като имаме предвид, че 80% от населението в империята по това време живее извън големите градове, в селските райони, това е значителен пропуск (Quataert, 1988, pp. 170–171).

Въпреки постепенното залязване на еснафите и производството, свързано с тях от Солун през Алепо до Диарбекир (Quataert, 1993, pp. 21–104), точно обратен е случаят с българските земи. Натрупаните разнородни извори и изследвания през годините показват категорично, че от края на 1820-те и началото на 1830-те години насетне полупланинските и планинските селища около Стара планина и Средна гора преживяват истински занаятчийски и производствен бум, особено в областта на текстилното производство, с увеличаваща се роля на еснафите (Pailaret, 1997, pp. 58–84; Todorov, 1983, pp. 207–308; Lampe & Jackson, 1982, pp. 141–145; Quataert, 1986, pp. 128–134). В този контекст, с усилващата се централизация в Османската империя, увеличеното търсене на вътрешния и международния пазар на евтини и качествени суровини и полуобработени стоки, включително за османската армия, заедно с наличния демографски потенциал в балканските селища в Османска Румелия, както и появата на местни предприемачи и търговци тъкмо от тези точки, които започват да търгуват регионално и международно, водят до впечатляващ икономически, обществен, културен и просветен подем в тези занаятчийски центрове по българските земи. Това трудно би могло да се нарече „периферизация“.

Интересно е да споменем, че през 80-те години на XX в. по този въпрос работят и други учени, като Мурат Чизакча. Той пък поставя включването на Османската империя в световния капитал на два етапа: ранен и финален (Çizakça, 1985, pp. 353–354). Ранния етап на инкорпорация Чизакча поставя в периода между 1550 и 1650 г., базирайки своите аргументи на два *case studies*: копринената индустрия в Бурса (Çizakça, 1978, 1980) и вълнена индустрия в Солун (Braude, 1979, pp. 437–451) в този период. Пълната инкорпорация на Близкия изток той поставя в периода 1830 – 1900 г., като подчертава, че това не е единично събитие. Времевия отрязък между двата етапа на инкорпорация, тоест между 1650 и 1830 г., опирайки се на изследванията на Мехмет Генч, Чизакча посочва като период на възстановяване, включително на османската индустрия, поради фокусирането на европейското влияние върху Индийския океан (Çizakça, 1985, pp. 373–374).

Наченки на подобен ранен процес на включване на Османската империя в световната икономика наистина могат да се открият през XVI – XVII в., но трябва да се отнесем изключително подозрително с твърденията, че подобни процеси на запад-

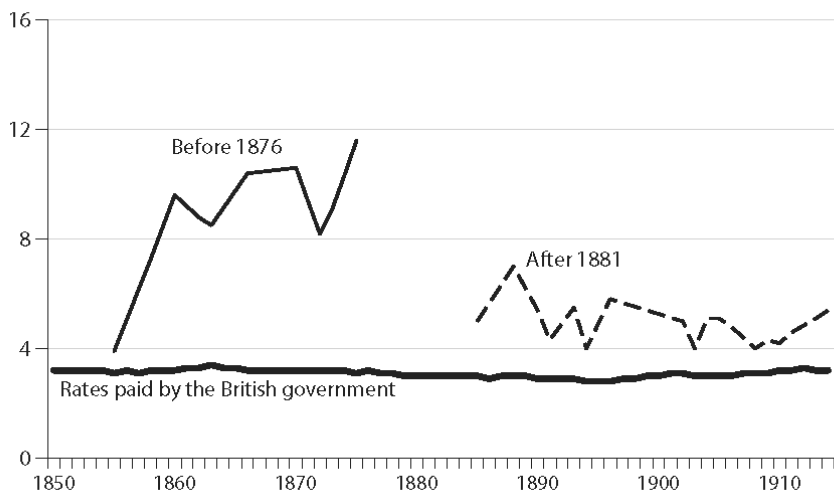
ното капиталистическо проникване в този период са ефективни и продължителни. Още повече, че местните производства в империята са в много добра кондиция през по-голямата част на XVIII в. Едем Елдем правилно отбелязва, че подобни модели на „инкорпорация“ се базират по-скоро на очакването и проектирането на процеси от XIX в. със задна дата и липсата на достатъчно достъпна и плътна информация за икономическото представяне на местните производства и търговия. По-вероятната интерпретация, според него, би била да се приеме, че световният капитал води до някои структурни изменения в османската икономика, а възникналите кризи да се разглеждат като изолирани и краткотрайни изменения, които не е задължително да водят до заплахата за все още устойчивата османска икономика (Eldem, 2006, pp. 305–306).

В обобщение, от началото на XIX в. освен като „столица“ на световната икономика, Лондон се утвърждава и като хегемон, особено след победата над французите и Виенския конгрес от 1815 г. В този момент, на върха на индустриалната революция, променила изцяло икономиката на Британската империя, другите по-слабо развити индустриални държави започват да прилагат редица протекционистки мерки и мита, ограничавайки значително свободната търговия. На този етап ядрото има нужда от нови пазари, на които да пласира своята завършена продукция с висока добавена стойност, както и от евтини и качествени суровини. С постепенното „отваряне“ на Черно море и неговия хинтерланд чрез договорите от Кючюк Кайнарджа от 1774 г. и Одрин от 1829 г., чието геополитическо и стратегическо значение е огромно за международната търговия и политика, тези нужди на капиталистическото ядро стават все по-належащи. Така след премахването на еничарския корпус през 1826 г., който е естествен защитник на локалните (еснафски) монополи и привилегии, се сключва прословутото Британско-османско търговско споразумение от 1838 г. Споразумението продължава тази политика на Високата порта за премахване на всички възможни регулации и монополи в държавата. Договорът от Балта Лиман отваря широко османския пазар за международната търговия, премахвайки съществуващите бариери и мита. С обнародването на Гюлханския хатишериф на следващата 1839 г., който премахва изцяло монополите, се поставя и началото на Танзимата – всички тези събития водят до началото на същинската фаза на включването на Османската империя в световния капитал. Добре е да се подчертае, че тези важни събития – от 1826 г., 1838 г., 1839 г. – не водят до качествено ново развитие или посока за османската търговия и икономическо развитие, а просто затвърждават и ускоряват съществуващите процеси. В този период османците вече купуват основно завършени и колониални продукти и изнасят суровини. В следващите няколко години редица други западни държави подписват подобни търговски споразумения с Османската империя (Pamuk, 2019, pp. 112–155; Eldem, 2006, pp. 283–335; Quataert, 1994, pp. 824–887).

Що се касае до финансите от средата на XIX в., особено по време и след Кримската война, нуждите на Високата порта от заеми стават все по-големи. Тогава Османската империя се обръща за първи път към Европейските финансови пазари за

своите дългосрочни парични нужди. От 1854 г. Портата започва да продава дългосрочни облигации в Лондон, Париж, Виена, и Франкфурт. Могъщите европейски банки и банкери най-сетне стъпват здраво в столицата и в почти всички провинции на империята. Впрочем, така османските столични банкери, най-вече от Галата, загубват водещата си роля. В същия период се основава Османската банка, която през 1863 г. се реформира изцяло с британски и френски капитали в *Имперска османска банка*. Тази на практика квази централна банка, освен че разгръща международни търговски операции, консолидира позицията и влиянието на световния капитал в османските финанси (Eldem, 1999, pp. 29–125; Pamuk, 2000, pp. 203–204).

Показателни са данните за лихвите по външните дългове, които плаща Високата порта. При лихва от 4% при първите заеми по време на Кримската война, финансовите проблеми на Портата я принуждават да тегли нови и нови външни заеми при все по-високи лихви (Вж. Фиг. 3). Скоро кредитирането на Портата става много доходно за международните банки, банкери и посредници, които прибират до 10–12% комисионна от отпусканите заеми. В началото на 70-те години на XIX в. външният дълг на османското правителство приближава 200 млн паунда, а годишните лихви по заемите са 11 млн паунда при годишен приход в хазната от около едва 18 млн паунда. Тоест дължимите годишни лихви са повече от половината годишен приход на Османската империя. През 1875 г. външният дълг вече достига 214,5 млн паунда⁴ при годишен приход в хазната на Високата порта от 21,7 млн паунда с дефицит от 4,5 млн паунда (Pamuk, 2019, pp. 106–107; Stolz, 2022, p. 478).

Фиг. 3. Лихвени проценти, плащани от Османската империя по външни заеми, 1854 – 1914 г.⁵

⁴ 214,5 млн паунда през 1875 г. се равняват на над 20 млрд паунда днес. За повече вж.: <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy/inflation/inflation-calculator>

⁵ Pamuk, 2019, p. 107.

Очертава се изводът, че включването на Османската империя в световния капитал безспорно е процес, не гладък такъв, който се осъществява, както предлага Шефкет Памук, на вълни (Pamuk, 1987, p. 10). Ако приемем, че този процес започва в края на XVIII в. с нисък интензитет, то след средата на 1820-те години, интензитетът значително се увеличава, за да започне своята най-същинска част в края на 1830-те с Британско-османското търговско споразумение и началото на Танзимата. Краят на Кримската война през 1856 г. и обявяването на Хатихумаюна същата година активизират нова вълна, с която се навлиза в последния етап от включването в световния капитал. Драматичното увеличаване на външния дълг с високи лихви и неизгодни условия усилват още повече процеса през 1860-те години, заедно с установяването на британско-френската Имперска османска банка в 1863 г. Насред тези процеси Османска Румелия, в това число българските земи, като производственото сърце и най-значим ареал на империята през XIX в., играят основната роля в интеграцията на региона в световната икономика. Оформя се заключението, че към средата на 1870-те години, насред Източната криза и обявяването на дефолт от страна на Високата порта, процесът на включване (в т.ч. българските земи) в световния капитал е завършен и Османската империя е периферизирана.

REFERENCES:

- Braude, B. 1979. International Competition and Domestic Cloth in the Ottoman Empire, 1500–1650: A Study in Underdevelopment, *Review*, vol. 2, no. 3, pp. 437–451. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çizakça, M. 1978. Sixteenth–Seventeenth Century Inflation and the Bursa Silk Industry: A Pattern for Ottoman Industrial Decline? Ph.D. Thesis, Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Çizakça, M. 1980. Price History and the Bursa Silk Industry: A Study in Ottoman Industrial Decline, 1550–1650, *Journal of Economic History*, vol. 40, no. 3, pp. 533–550.
- Çizakça, M. 1985. Incorporation of the Middle East into the European World-Economy, *Review*, vol. 8, no. 3, pp. 353–377.
- Cvetkova, B. 1960. L'évolution du régime féodal Turc de la fin du XVIe jusqu'au milieu du XVIIIe Siècle, *Etudes Historiques*, vol. 1, pp. 171–206.
- Eldem, E. 2006. Capitulations and Western Trade. In: Faroqhi, S. (ed.). *The Cambridge History of Turkey*. Vol. 3: The Later Ottoman Empire, 1603–1839. Cambridge: Cambridge University Press., pp. 283–335.
- Eldem, E. 1999. *A History of the Ottoman Bank*. Istanbul: Ottoman Bank Historical Research Center and History Foundation.

- Encyclopaedia of Islam 2E, Vol. 2. 1991. Lewis, B., Pellat, Ch., Schacht, J. (eds.). Leiden: Brill.
- Faroqhi, S. 2004. *The Ottoman Empire and the World Around it*. London: I.B. Taurus.
- İnalçık, H. 1991. The Emergence of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords, and Tenants. In: Keyder, Ç., Tabak, F. (eds.), *Landholding and commercial agriculture in the Middle East*. Albany: State University of New York Press, pp. 17–34.
- İslamoğlu, H. 2007. *Ottoman History as World History*. Istanbul: ISIS Press.
- Issawi, C. 1980. *The Economic History of Turkey, 1800–1914*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kasaba, R. 1987. Incorporation of the Ottoman Empire, 1750–1820. *Review*, vol. 10, no. 5/6, pp. 805–847.
- Kasaba, R. 1988. *The Ottoman Empire and the World Economy: The Nineteenth Century*. Albany: State University of New York Press.
- Lampe, J., Jackson, M. 1982. *Balkan Economic History, 1550–1950. From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Bloomington: Indiana University Press.
- McGowan, B. 1981. *Economic Life in Ottoman Europe. Taxation, trade and the struggle for land, 1600–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogilvie, S. 2019. *The European Guilds: An Economic Analysis*. Princeton: Princeton University Press.
- Pailaret, M. 1997. *The Balkan Economies c. 1800–1914. Evolution without development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pamuk, Ş. 1987. *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820–1913: Trade, Investment and Production*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pamuk, Ş. 2000. *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pamuk, Ş. 2019. *Uneven Centuries: Economic Development in Turkey Since 1820*. Princeton: Princeton University Press.
- Reeves-Ellington B. 1999. Incorporation of the Ottoman Empire into the Capitalist World-Economy, 1750–1839. In: *Binghamton Journal of History*, viewed 25 September 2023. [Link here](#).
- Stolz, D. 2022. ‘Impossible to provide an accurate estimate’: the interested calculation of the Ottoman public debt, 1875–1881. *The British Journal for the History of Science*, vol. 55, no. 4, pp. 477–493.
- Quataert, D. 1986. *Ottoman Handicrafts and Industry, 1800–1914. A Reappraisal*. In Majer, H. (ed.), *Osmanistische Studien zur Wirtschafts – und Sozialgeschichte im memoriam Vanco Boskov*. Wiesbaden: Harrassowitz, pp. 128–134.

- Quataert, D. 1988. Ottoman Handicrafts and Industry in the Age of European Industrial Hegemony, 1800–1914. *Review*, vol. 11, no. 2, pp. 169–178.
- Quataert, D. 1993. *Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quataert, D. 1994. The Age of Reforms 1812 – 1914. In: İnalçık, H., Quataert, D. (eds.). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, Vol. 2: 1600 – 1914*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 824–887.
- Todorov, N. 1983. *The Balkan City, 1400–1900*. Seattle: University of Washington Press.
- Veinstein, G. 1991. On the Çiftlik debate. In: Keyder, Ç., Tabak, F. (eds.) *Landholding and commercial agriculture in the Middle East*. Albany: State University of New York Press, pp. 35–53.
- Wallerstein, I. 1974. *The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. 1979. *The Capitalist World-Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. 1979. The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research. *Review*, vol. 2, no. 3, pp. 389–398.
- Wallerstein, I. 1980. *The Modern World-System, vol. II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. 1989. *The Modern World-System, vol. III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840s*. San Diego: Academic Press.
- Wallerstein, I. 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
- Wallerstein, I. 2011. *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Berkeley: University of California Press.
- Wallerstein, I., Kasaba, R. 1980. *Incorporation into the World-Economy: Change in the Structure of the Ottoman Empire, 1750–1839*. New York: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations.
- Wallerstein, I., Kasaba, R. 1983. *Incorporation into the World-Economy: Changes in the Structure of the Ottoman Empire, 1750–1839*. In: Bacque-Grammont, J. L., Dumont, P. (eds.). *Economie et sociétés dans l'Empire ottoman (fin XVIII-début du XXe siècle)*. Paris: C.N.R.S., pp. 335–354.

Wallerstein, I., Decdeli, H., Kasaba, R. 1987. The Incorporation of the Ottoman Empire into World-Economy. In: Islamoğlu-Inan, H. (ed.) The Ottoman Empire and the World-Economy. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 88–97.

Correspondence address:

Aleksandar Zlatanov – Assistant Professor, PhD

Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Historical Studies

52 Shipchenski Prohod Blvd., Bl. 17, 1113 Sofia

Tel.: (+359 2) 870 85 13

E-mail: alzlatanov@abv.bg

SCOPUS Researcher ID: 57416104700

Web of Science Researcher ID: ABA-7202-2020

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2634-2661>